

Kemer Sıkmanın Siyasal İktisadi Yazındaki Kökenlerine İlişkin Bir İnceleme

Ali Berçem Aşıcı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi

ORCID: 0000-0003-1584-4364

E-Posta: alibercem@hotmail.com

Özet

Kemer sıkarak krizden çıkılacağı ve ekonomik büyümenin sağlanacağı düşüncesi en temelde refah devletini hedef almaktadır. Bu bağlamda kemer sıkma kapitalizmle birlikte toplumsal sınıflardan bağımsız düşünülemez olup bir disiplin mekanizması işlevi görerek genellikle sermaye sınıfının lehine olan uygulamalar bütününe ifade etmektedir. Kemer sıkmanın tarihi toplumun disipline edilmesine, ahlakçı bir anlayışa ve 'biyopolitika'ya dayanmaktadır. ABD liberalizminde, 2008 krizi sonrasında her ne kadar bu düşünce alt üst olsa da birey kendi ekonomik kararlarının sonucundan kendi sorumluyken; Avrupa'da piyasa riski toplumsal bir sorumluluk olarak görülmektedir. Piyasanın kusurları devletlerin kusurlarıdır ve devletler de bunu topluma yansıtmalıdır. Toplumun erdemli her bir üyesi de yaratılan riskten payına düşeni ödemelidir. Bu bağlamda kemer sıkma günümüzde daha çok finansal kapitalist sistemin risklerini yönetilen toplumsal sınıflara yansıtan politikalar bütününe ifade etmektedir.

Önemli sosyal ve siyasal sonuçları olan kemer sıkma politikaları yakın zamanda ortaya çıkan bir siyasal düşünce olmadığı gibi düşünsel kökenlerinin filizlendiği uzak tarihinin incelenmesinin günümüz kemer sıkma rejimlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Bu yazıda antik dönemlerdeki anlamlarından yola çıkılarak kavramın siyasal iktisadi yazındaki kullanım alanları incelenmektedir. Kavramın günümüzdeki anlamını kazanması için belirli tarihsel koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Önceleri daha çok bireylere yönelik bir yaşam biçimi nasihatleri şeklinde kullanıldığı görülen kavramın zamanla daha çok devlet maliyesine yönelik nasihatleri bünyesinde topladığı görülmektedir. Kapitalist sistemin nüvelerinin atıldığı doğal hukuk kuramcılarıyla birlikte kavramın günümüzdeki kuramsal dayanaklarına kavuştuğu gözlemlenmektedir. Makalede, kemer sıkma 'erdemleri' tarihinin analizinin ardından Jean-Jacques Rousseau'nun ve John Maynard Keynes'in siyasal iktisada dair tartışmalarında kemer sıkmanın eleştirel kökenleri yakalanmaya çalışılmaktadır.

Kemer sıkmanın farklı tarihsel dönemlerde ve ülkelerde neden tekrar tekrar gündeme getirildiği sorusu onun sadece devlet maliyesine ilişkin bir kavram olmadığına anlaşılmasını sağlamaktadır. Kemer sıkma toplumsal bir disiplin mekanizması olarak kullanılmaktadır. Rousseaucu anlamıyla kamusal çıkarın aleyhine olan kemer sıkma 20. yüzyıldan bugüne "despot" bir kamusal ekonomi anlayışını ifade etmektedir. Kavramın siyasal iktisadi yazındaki uzun tarihi süregelen kemer sıkma pratiklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kemer Sıkma, Devlet, Toplum, Harcama, Krematistik.

A Research about the Origins of Austerity in Political Economic Literature

Abstract

The idea of overcoming a crisis and ensuring an economic growth by austerity mainly aims at a welfare state. In this context, austerity can not be considered independently without the social classes along with the capitalism; it also works as a disciplinary mechanism that generally refers to a set of practices in favor of the capital class. The history of austerity is about disciplining the society, ethical understanding and 'biopolitics'. In US liberalism, although this idea was turned upside down after 2008 crisis, an individual is responsible for his/her economic decisions, while in Europe market risk is seen as a social responsibility. The flaws of the market are the flaws of the states, and the states should reflect them to the society. Each virtuous member of the society should pay his/her share for the risk created. Accordingly, austerity today mostly means a set of policies that reflecting the risks of the financial capitalist system to the managed social classes.

Having serious social and political consequences, while austerity policies are not political ideas that have been emerged recently, they are considered to give a better understanding for the recent regimes to study the ideational origins of their distant history. In this article, based on their meanings from the ancient times, areas of usage in the political-economic literature of the concept is studied. In order to gain its current meaning, certain historical conditions must be fulfilled. Now it is seen that the concept, which was previously used more of a lifestyle advices for the individuals, has started to contain the advices for the state finance more in time. It is understood that the concept has reached its present theoretical bases by the natural law theorists who founded the cores of the capitalist system. After analyzing the history of austerity "virtues", the critical origins of the austerity has been attempted to grasp in Jean-Jacques Rousseau's and John Maynard Keynes' discussions on political economy.

The question of why austerity has been an issue repeatedly in different historical periods and countries enables us to understand that it is not only a concept related to state finance. Austerity is used as a social discipline mechanism. In a Rousseauian sense, austerity, that is against the public benefit, means a "despotic" public economy understanding since the 20th century. The long history of the concept in political economic literature provides a better understanding of ongoing austerity practices.

Keywords: Austerity, State, Society, Spending, Chrematistics.

Giriş

Kemer sıkma, kavramsal ve düşünsel kökeni Antik Yunan'a kadar giden, 20. yüzyılda Kuzey ve Güney Amerika'dan Orta Doğu'ya kadar farklı coğrafyalarda başvurulmuş olan ve 2008 krizinden günümüze, özellikle Güney Avrupa ülkelerinde, 'yönetim rejimi' olarak (Seymour, 2014), kullanılan bir politikadır. Bu politika kapsamında refah devleti harcamalarına dönük kesintiler artış göstermiş, en genel hâliyle kamusal harcamalar baskılanmıştır. Ancak, kemer sıkmanın sadece ekonomi bilimine ait bir kavram olarak düşünülmesi sosyal ve siyasal etkileri düşünüldüğünde eksik kalmaktadır. 2008 krizinin ardından Bretton Woods kuruluşlarının siyasal iktidarlar üzerindeki artan baskısıyla birlikte, Avrupa'da merkezdeki siyasal partilerin gücü sarsılmış, radikal sol ve sağ ülke meclislerinde sandalye sayılarını artırmıştır. Bir yönetim rejimi olarak okunabilecek kemer sıkma politikaları, gelir dağılımı adaletsizliğini derinleştirme yanı sıra eğitim ve sağlık alanları başta olmak üzere, temel kamusal hizmetleri özel sektöre devretme eğilimine de ivme kazandırmıştır. Başta işçi sınıfı olmak üzere emek gücüyle geçinen toplumsal kitlenin geçimi gittikçe zorlaşmış ve bu gelişmeler toplumsal muhalefet hareketlerini tetiklemiştir. Diğer yandan kemer sıkma uygulamalarıyla birlikte intihar oranları ve toplumsal şiddet oranlarında artış gözlenmiştir (Tragaki ve Lenos, 2017; Gavris, 2015; Blyth, 2017). Sosyal Darwinist bir nitelik dahi alabilen kemer sıkma argümanları,¹ Hugo Radice'in (2012: 58) tabiriyle "bir sınıf halini almış toplum"un kendi hayatlarından olmak pahasına 2008 krizinden sorumlu tutulmalarına sebep olmuştur.

Kemer sıkma politikalarının, Antonio Gramsci'nin kuramsal çalışmalarına atıfla, yönetici sınıflar tarafından krizlere karşı geliştirilen "organik çözüm"ler olduğu düşünülmektedir. 2008 krizinin ardından özellikle Avrupa ülkelerinde gündeme gelen kemer sıkma politikaları, hegemonyanın korunması adına siyasal iktidarların etrafında birleştikleri bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Bu süreçte medya ve lobi faaliyetleri gibi kanallarla sürece yönelik toplumsal rızanın sağlanmaya çalışıldığı ve gerekli hallerde de baskı aygıtlarının kullanılmasından kaçınılmadığı görülmektedir.

2008 krizinin ardından gündeme gelen hegemonya bunalımı koşullarında kemer sıkmanın alternatifi olmadığı ve dolayısıyla da bu politikalara mecbur kalındığı düşüncesi, demagojik ve ahlaki vurgularla ideolojik egemenlik elde etmiştir. 2008 sonrası Avrupa'da krizin ana sebepleri kamu kesiminde aranmış, devlet maliyesi alanında çözüm en genel haliyle sosyal devlet harcamalarının kısılması üzerinden bulunmuştur. Bu dönemde, gelir ve servet vergisi başta olmak üzere, kamu gelirlerinin toplumsal gelir dağılımı adaletini sağlayacak bir yönde şekillenmediği görülmektedir. Kamu borç oranlarının azaltılması ve denk bütçe

hedefleri doğrultusunda; kamu kesiminde işten çıkarmalar, yeni istihdamın azaltılması, emekçilerin kazanımlarının başta maaşlar ve emeklilik hakları olmak üzere türlü şekillerde törpülenmesi söz konusu olmuştur. Emekçiler aleyhindeki bu gelişmeler ışığında, kamu kesiminin, sermaye sınıfının çıkarları doğrultusunda küçültüldüğü ve özelleştirmelere daha fazla zemin hazırlandığı görülmektedir. Devletin piyasa karşısında küçültülmesi hedefi beraberinde yönetilen sınıfların da kamusal taleplerden uzaklaşmalarını ve gelir düzeylerinin elverdiği ölçüde piyasanın hizmet sunumlarından yararlanabilmelerine neden olmuştur.

2008 Krizi sonrasındaki bu gelişmeler, Rousseaucu anlamda yurttaşlık bilincini ve siyasal katılımı olumsuz etkilemiştir. Güney Avrupa ülkelerinde artan kamu kesimi borç oranları, borç veren Küresel Kuzey ülkelerinin borçlarını geri ödenemeyeceği korkusu yaratmıştır. Bu durum da ulusüstü kurumlar aracılığıyla, borçlu ülkelerin devlet maliyelerine müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Wolfgang Streeck'in "kurucu halk" olarak *Staatsvolk* ve "piyasa halkı" olarak *Marktvolk* ikiliği temelindeki 2008 krizi ve sonrası borç devletini modellemesi (Streeck, 2016: 115), piyasa sisteminin siyasal iktidarlar tarafından kutsandığını, devletin kapitalist piyasayı kurtarmakla sınırlandığı bir döneme geçildiğini ve yurttaşların da demokratik taleplerinin sığlaştığını göstermektedir. Devletin yerini giderek özel sektörün doldurduğu bir toplumsal formasyonda, *Staatsvolk*'a içkin siyasal seçimlere katılım azalmakta, yurttaşlık ve kamuoyu değerini yitirmekte, muhalefet hareketleri gereksiz görülmeye başlanmakta ve herhangi bir sosyal ve siyasal dönüşümden ümit kesilmektedir. Görülmektedir ki kemer sıkma sadece mali disiplin aracı değildir, aynı zamanda hegemonyanın korunmasına dönük geliştirilmiş, sosyal ve siyasal alanları da ele geçiren bir "organik çözüm" metodudur.

2008 öncesinde siyasal iktidarlar finans piyasalarının olağandışı büyümesine izin vermiş, bu yönde de kuralsızlaştırılmış olan özel sektöre yönelik olarak var olan 'denetim mekanizmaları'nı önemli ölçüde kullanmamıştır. Dolayısıyla dizginsiz büyüyen finans piyasalarının 2008 kriziyle birlikte kurtarılmak zorunda kalındığı aksi halde küresel bir çöküş yaşanacağı düşüncesi ana akım tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Sonuç olarak, finans sektörü 2008 yılının peşi sıra çöküşler yaşamış ve küreselleşen bu krizlerin faturası kamu sektörüne ve dolayısıyla da geniş toplumsal kesimlere yansıtılmıştır. Kamu borç oranlarının artışının sonucunda, borç çevrimi için ulusüstü finans piyasalarına duyulan ihtiyaç nedeniyle, siyasal iktidarların *Marktvolk*'a olan bağımlılığı daha da artmıştır. Son tahlilde, finansal piyasaların ihtiyaçları yönetilen toplumsal sınıflara baskın gelmekte ve devlet maliyesi, kemer sıkma programları ve buna

eşlik eden özelleştirmeler temelinde sermaye sınıfı lehine yönlendirilmektedir. Ana akım düşüncede krizin sebebi olarak kamu kesimi görülmüştür. Kamu kesimi istihdamının, sosyal harcamalarının ve kamusal malların aşırı bir mali kaynak tüketimine sebep olduğu savunulmakta ve toplumsal taleplerin yerine getirilmesi için de kamu kesiminin giderek artan bir borçlanma gereğinin ortaya çıktığının altı çizilmektedir.

Kemer sıkma politikaları sadece kamu kesiminin harcamalarını azaltması veya tasarruf etmesini ifade etmemektedir. Kemer sıkmanın ekonomi üzerinden okunması onun dar anlamını ifade etmektedir. 2008 krizi sonrasında, Birleşik Krallık koalisyon hükümetinin lideri David Cameron'un bir konuşmasına atfen, 'kemer sıkma çağı' kavramsallaştırması yeni tarihsel formasyonun kemer sıkmaya dayalı olacağını göstermektedir. Bob Jessop'ın (2016: 416) vurguladığı üzere, geniş anlamıyla kemer sıkma politikaları sadece ekonomik krize değil, aynı zamanda siyasal ve ideolojik krizlere de bir yanıt girişimini ifade etmektedir. Dolayısıyla geniş anlamıyla kemer sıkma, yöneten sınıfların hegemonya krizine karşı geliştirdiği ve tarihsel bloğun yeniden kurulması adına uygulanan bir 'yönetim rejimi'ne karşılık gelmektedir.

Neoliberalizmle birlikte güçlenen emekçiler aleyhindeki rejimin bir devamı niteliğindeki uygulamalar bütününe ifade eden kemer sıkma politikalarının siyasal iktisadi yazındaki kökenleri kapitalizmin çok daha öncesine dayanmakta ve günümüzdeki kullanımı antikitedeki anlamlarını dahi bünyesinde barındırmaktadır. Antik Yunan ve Hint coğrafyalarında erdemli oluşun orta halli ve ihtiyatlı bir hayat üzerinden sağlanabileceği savunulmuştur. Antikitede hem bireylere hem de maliye yönetimine salık verilen kemer sıkma, daha sonraları daha çok devlet maliyesi ve toplumsal disiplin mekanizması olarak işlev kazanmıştır. Jean Bodin'le birlikte devletin israftan kaçınması, harcamalarını kamu yararını gözeterek yapması ve nüfusun yönetilmesi önem kazanmıştır. Alman kameralistleri de başta mali disiplin olmak üzere toplumsal düzenin sağlayıcıları olarak görev yürütmüşlerdir. Doğal hukuk kuramcılarıyla birlikte erken dönem kapitalist düzenin kuramsal dayanakları ortaya çıkmıştır. Kendi çıkarına göre hareket eden ve rasyonel birey anlayışı temelinde özel mülkiyet ve sınırlı devlet nosyonlarının çerçevesi bu dönemde çizilmiştir. Ardından Adam Smith'in siyasal iktisada dair düşüncelerinde, kemer sıkmanın iktisadi ve ahlaki temellerine kavuşulmakta, toplumsal düzeyde üretken bir tasarruf politikası temelinde bireylerin de ihtiyatlı harcama yapmaları erdemli bir yaşamın sırrı olarak sunulmaktadır. Jean-Jacques Rousseau'yla birlikte hem kemer sıkmaya yönelik eleştirel bir yaklaşıma ulaşılırken hem de günümüz kemer sıkma rejimlerinin eleştirisinde kullanılacak kavram setleri ortaya çıkmaktadır.

Rousseau'nun siyaset ve iktisat ikiliği üzerinden yürüttüğü tartışmaların ardından kemer sıkma karşıtı iktisadi öneriler temelinde John Maynard Keynes'in düşüncelerinden yararlanılmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, kavramın uzun bir tarihinin olması da dikkate alınarak, Mark Blyth (2017) tarafından "kemer sıkmanın entelektüel tarihi" olarak belirlenen 1692-1942 döneminin birinci kısmının sonu olan 1942 yılıyla sınırlandırılacaktır. Bu bağlamda çalışmayla hedeflenen 20. yüzyıldan bugüne kemer sıkmanın "gerçek tarihi"nin siyasal iktisadi yazındaki kökenlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Antik Çağ

Kemer sıkmanın Antik Çağ siyasal düşüncesine kadar götürülebilen bir kavramsal geçmişi olmasına rağmen günümüz siyasal iktisadi yazındaki anlamını kazanması için belirli tarihsel koşulların olgunlaşması gerekmiştir. Kavram, kelimenin bilindik anlamıyla vücudun olduğundan daha ince bir forma sahip olması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu durum antikitedeki yoğun siyasal ve mitolojik düşünüm ortamıyla uyumludur. Dönemin düşünürleri; düşünce ve eylem, dünyevi yaşam ve ötesi vb. ikilikler bağlamında genel olarak ruh ve beden arasında denge gözetilmesini önermişlerdir. Bu konuda, Sokrates ve Antik Çağ Hint keşifleri gibi düşüncenin ve düşüncede yoğunlaşmanın ön plana çıkıp dış görünüşün ve maddiyatın arka planda olması gerektiğini düşünen Aristoteles gibi, düşünce ve beden ikiliğinde ölçülü olmanın veya bir denge hâlinin olması gerektiğini savunanlara kadar farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Kemer sıkma (*austerity*) kavramı Eski Yunanca *austērôtēs* kelimesinden türetilmiştir. Eski Yunancada acı ve sert anlamlarının yanı sıra şarap yapımında kullanılan meyveler için de kullanılmıştır. Ayrıca, dönemin önde gelen siyasal düşünürlerinden Aristoteles'in de doğrudan bu kavramı kullanmasa bile siyasal yaşam üzerine önerilerinde *austerity* kavramına yakınlaşıyor olduğu söylenebilir (Szalai, 2015). *Austerity* kelimesi, İngilizce *austere* kökünden türetilmiştir. *Austere* sade, sert, ciddi, ağırbaşlı, haşin, yasaklayıcı, hoşgörüsüz, süssüz gibi anlamlara gelmektedir.

Aristoteles doğrudan kemer sıkma kavramını kullanmasa da siyasal yaşama ilişkin kemer sıkma ve mali disiplinle ilişkilendirilebilecek önerilerde bulunmaktadır. Düşünür, *Politika*'da (Aristoteles, 1975: 19-23), para kazanmayı ve servet artırmayı zorunlu olan ve olmayan biçimleriyle ele alır. Yapıtının krematistiği (*chrematistike*) ele aldığı kısmında, servet artırma arzusunun sınırsız olması üzerinden, bazı insanların iyi yaşamı, mal ve mülkten ziyade doğrudan para

olarak servetlerini artırma üzerine kurduklarını ifade eder, bu zorunlu olmayan krematistiktir; öte yandan, yönetime ilişkin zorunlu servet yaratma biçimi söz konusudur. Yönetim kademelerinde çalışanlar için servet yaratma bilgisi gerekmektedir. Aristoteles devlet görevlilerinin maliyeye ilişkin genel bilgilere sahip olmasını önermektedir.

Aristoteles, siyasal yaşam üzerine olan düşüncelerinin temelinde ölçülü, dengeli ve sonuç olarak “ortanın” esas alındığı sistemiği yerleştirmektedir. Bu bağlamda “siyasal bir hayvan” olarak gördüğü insanın kanaatkâr bir hayat sürmesini erdemliliğin temel koşulu olarak görmektedir. Erdemli oluş da hayat boyu bilmek veya haz almaktan ziyade ölçülü olmakla ilgilidir. Bu çerçevede düşünür, bireyin harcama yaparken “erdemli” olmasını önerir (1975: 42). Yani Aristoteles ne gereğinden fazla ne de gereğinden az harcama yapılmasını öğütlemektedir. Siyasal yaşam üzerine olan düşüncelerine dayanak oluşturan orta hâllilik veya ılımlılık, harcama konusunda da kendisini gösterir. Bu düşünceden çıkan temel bir sonuç, bireylerin gereğinden fazla harcama yapmalarını gerektiği ve birikimlerini artırmalarını gerektiğidir. Yani tasarrufun sosyal ve siyasal olarak önemli görülmesi Antik Yunan’a kadar eskiye giden bir düşüncedir.

Epikuros’ta her haz (*hedone*) iyi ve her acı (*pathe*) kötüdür (Ağaoğulları, 2015: 156). Burada bahsedilen acısızlık anlamındaki hazzın beden sağlığı ve ruhsal dinginliğe tekabül ettiği görülmektedir. Aşırılıklardan ve gereksiz arzuların kaçınılması salık verilmektedir. Arzunun ise 3 ayrı biçimi vardır (2015: 157). Bunlardan ilki, yaşamak için beslenilmesi gerektiği üzere, doğal ve zorunlu olandır. İkincisi, fazladan beslenilmesinde olduğu üzere, doğal ama zorunlu olmayandır. Üçüncüsü ise zenginlik, şan ve şöhrat hırsı gibi sürekli kaygı yaratan arzular, gereksiz olan ve bireye mutsuzluk veren ne doğal ne de zorunlu olan arzudur. Epikurosçu ahlak felsefesinde, kamusal hayattan uzaklaşarak dingin, bilge ve mutlu bir hayat yaşanabileceği savunulmaktadır (Uslu, 2021: 162). Epikurosçu düşüncede haz konusunda aşırılıklardan kaçınılması savunulur. Stoacılıkta ise Aristoteles’teki ‘orta yol’ ve ölçülü bir hayat düşüncesine paralel bir ilkesellik öne çıkmaktadır. Stoacılığın “birincil erdemleri” arasında adalet ve ölçülü bir yaşam yer almaktadır (Ağaoğulları, 2015: 162-163). Bu bağlamda ölçülü bir hayat sürülmesi erdemlilik, tersi ise akıl dışı bir kötülük olarak “kusur”dur. Son tahlilde, birey tutkularını kontrol altında tutmalı, yazgısına ve bu bağlamda tanrı yasasına boyun eğmelidir. Erdemliliğin sade bir yaşam sürülmesi üzerinden kavranması ve bu bağlamda lüks ve aşırılıkların eleştirisi Hindistan ve Klasik Çin düşüncesinde de kendisine yer bulmaktadır.

Asya kıtasında kemer sıkmanın izi sürüldüğünde, MÖ 200-MS 200 arasında

yazıldığı düşünölen Manu Kanunları'na kadar gitmek gerekmektedir. Bu kanunname o dönem ve sonrasındaki Hint yönetim anlayışında etkili olmuştur. Kanunnamede iktidar ilişkilerine, devlet maliyesine ve toplumsal konulara ilişkin tarihsel gelişmelerin temelini oluşturacak maddeler bulunmaktadır. Kanunnamenin 8. Kısımında toplumsal sorunlarla ilgili verilecek cezalara, toplumsal ilişkilerde uyulacak kurallara ve vergi toplama yöntemlerine yönelik hükümler yer almaktadır. Kanunnamede verginin günümüze kadar gelen bir tanımına da yer verilir: Liberal güvenlik anlayışının kökenlerini oluşturacak bir şekilde, verginin kralın tebaasını koruması karşılığında aldığı ücret olduğu kaydedilir (Manu, 1886: 10. Kısım, 119 ve 120. madde). Kanunnamede devlet maliyesine ilişkin tek konu vergi ve cezalar değildir, bunların yanı sıra kemer sıkma ile ilişkin maddeler de yer almaktadır. Kemer sıkmanın bilge insanlarca yaşanan iyi bir hayatın temel unsuru olduğu belirtilmektedir (1886: 1. Kısım, 110. madde). 2. Kısımda ise kemer sıkma pratiğinin 'en iyi yolları' itaat, çileye dayanıklı olmak ve sadelik olarak sıralanmaktadır. 12. Kısım kemer sıkma ile ilgili birden fazla madde içermektedir: Günahlardan arınmanın bir yolu (228. madde), tanrıların ve insanların mutluluğunun "formülü" (235. madde), toplumsal yönden saygın makamlara gelmenin ve sağlıklı ve eğitilmiş bir insan olmanın aracı (238. madde) öne çıkan maddelerdir. Bu metinde kemer sıkmanın mali disiplin, sadelik, çile çekme, tutumlu olma, perhiz yapma, disiplinli olma gibi anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı görölmektedir.

15. Yüzyıldan 17. Yüzyıla Kemer Sıkma ile İlişkin Gelişmeler

Antik Çağ sonrasında kemer sıkmanın izlerinin en belirgin biçimde sürölebileceği yer 15. yüzyıl İtalya'sıdır. Bu bağlamda Fadıl Hakkı Sur'un (1949: 252-253) maliye disiplininin kökenlerine odaklandığı çalışmasında, mali disipline ve kemer sıkma ile tarihsel kırılma anlarına ilişkin gelişmelere de yer verilmektedir. İtalya'da hem somut hem de düşünsel anlamda mali gelişmelerin yaşandığı 15. yüzyılda, Napolili devlet görevlisi Diomede Carafa'nın siyaset ve devlet maliyesi üzerine tavsiyeleri arasında, devlet harcamalarının belirli sınıflara ayrıldığı ve bu bağlamda devletin tutumlu olması önerisi yer almaktadır. Bu dönemde, mali disipline yönelik adımlar atılmasının temelinde kralın gelirleri toplarken tebaasını zora sokmaması gerekliliği yatmaktadır.

16. yüzyıla birlikte büyük devlet yapılarının ortaya çıkması sonucunda, daha büyük harcama kalemlerinin doğması gibi sebeplerden ötürü devlet maliyesinde gelişmeler yaşanmıştır. Jean Bodin, *Devletin Altı Kitabı'nın* (Six Books of the Commonwealth) 6. Kitabında, mali disipline ilişkin düşüncelerini sunmaktadır (Bodin, 1955). Bodin (1955, 6. Kitap, Bölüm 1), öncelikle nüfusun bireyler temelinde 'tanınmasının' önemli olduğunu vurgular. Nüfusun

'bilinmesiyle' birlikte toplumsal iş kollarında ve toplumsal sorumluluklarda vb. nasıl görevlendirmelere tabi olacaklarını belirtir ve buradan da bireylerin mal bildirimlerinin nüfus sayımı gibi toplum açısından önemli olduğunu belirtir. Düşünür, Bölüm 2'de devletin gelir kaynaklarının neler olduğuna ve vergilendirme konusuna odaklanır. Kamu gelirlerini ele aldıktan sonra devletin harcamalar konusunda dikkatli olması gerektiğini belirtir (1955: 197). Devletin yapacağı harcamalarda kamusal yararın gözetilmesi ve harcamanın gerçekten gerekli olup olmadığının değerlendirilmesi beklenmektedir. Bu noktada Bodin'in hükümdara, örneğin yıllık hesaplamalar yaparak, devlet maliyesini disiplin altına almasını, bunun yanı sıra israftan ve popüler harcamalardan uzak durmasını tavsiye ettiği görülmektedir.

Bodin'in nüfusun 'bilinmesi' ve mali disiplin gibi düşünceleri toplumsal düzenin sağlanması adına öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, özellikle Almanca dilinin baskın olarak kullanıldığı ülkelerde hayat bulan kameral bilimler (*kameral wissenshaften*) de yönetim, sosyoloji ve devlet maliyesi alanlarında toplumsal düzeni sağlamayı hedeflemektedirler. Kameral döneme ait kuramsal ve somut gelişmeler kemer sıkma kavramının hem etimolojik kökenini hem de tarihini aydınlatması bakımından önemlidir.

Günümüz kapitalist tarihsel bloğunun politika tercihlerine ışık tutan kameralizm, düzenleme ve disiplini hayatın her alanına uygulamayı hedeflemektedir. 16. yüzyıl itibarıyla üniversitelerde kürsüleri kurulan kameral bilimler çerçevesinde asıl amaç hükümdarın hazinesinin belirli kurallar çerçevesinde idare edilmesidir. Kameral geleneğin özellikle devlet maliyesine ilişkin olan ilk dönemleri, günümüzdeki mali disiplin ve kemer sıkma politikalarının anlaşılması için tarihsel önemdedir. Sur (1949: 257) ve Gürkan (2007: 221, 227) tarafından belirtildiği üzere, Almanya 17. yüzyılda mali zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bunun esas sebebi 1618-1648 yılları arasında süren Otuz Yıl Savaşları'dır. Almanya bu savaşlardan en büyük yenilgiyle ayrılan devlet olmuştur. Bu yenilginin sonucunda Alman devlet maliyesinde daralmalar yaşanmıştır ve tam da bu dönemde kameralistler devletin ihtiyacı olan mali düzen başta olmak üzere, devletin egemenlik alanında düzeni sağlama görevine soyunmuşlardır. Bu bağlamda kameralistlerin 'düzenin sağlayıcısı/bekçisi' oldukları ifade edilebilir.

Kameralistler, Bodin tarafından da önemsendiğini gördüğümüz, nüfusun düzenlenmesi veya idaresi ile de ilgilenmek zorunda kalmışlardır. Bu kapsamda devlet gelir ve giderlerinin etkin ve ihtiyatlı kullanılmasından, nüfusun üretimde bulunabilmesi için gerekli ihtiyaçların düzenli olarak karşılanmasına kadar farklı yönetim konularıyla ilgilenmeleri gerekmiştir. Bu gelişmelerin en büyük

sebebi, yaşanan savaşın sonucunda halkın geçim zorluğu çekmesi ve devletin savaş sonrası dönemde toplumsal birliği yeniden sağlamak zorunda olmasıdır. Bu zorunluluklar karşısında kameralistler, başta devlet maliyesi düzenlemeleri olmak üzere tüm toplumsal konular üzerine çalışmalar yürütmüşlerdir.

Alman kameral geleneğinin kemer sıkmanın bir nevi kuramsal dayanak noktası olduğu görülmektedir. Kameralizm savaş sonrası dönemde, toplum açısından ivedi çözüm gerektiren mali sıkıntılarla baş edilmesine ve tüm toplumun ihtiyaçlarını görecekt etkin ve verimli bir üretim düzeninin sağlanmasına yönelik çalışmalar ve eylemler bütünlüğü oluşturmuştur. Alman kameralist geleneği, mali disiplini köşe taşı olarak benimsemiş ve yönetim anlayışlarını da kuramda ve pratikte bunun üzerine kurmuşlardır.

Toplum Sözleşmesi Kuramından Klasik İktisada Kemer Sıkma

Kameral gelenekte ve daha da gerisinde Aristoteles'in siyasal düşüncelerinde öne çıkan toplumsal ve siyasal olanın önemli görülmesi ve Aristoteles'te temelleri atılan krematistiğin sınırları doğal hukuk kuramcılarıyla birlikte sorgulanmaya başlanmaktadır. Kemer sıkma argümanı, liberal iktisadın devlet ve egemenin borcunun önemli sorunlar yarattığı tezinden ilham almaktadır ve bu bağlamda, kapitalist sistemin erken dönem düşüncelerini ortaya koyan doğal hukuk kuramcıları (toplum sözleşmecileri) Thomas Hobbes ve John Locke'un eserleri kemer sıkmanın düşünsel kökenlerini teşkil etmektedir. Mark Blyth (2017: 103), kemer sıkmanın kuramsal başlangıç noktasını doğal hukuk kuramcılarına dayandırmaktadır. Oysa doğal hukuk kuramcılarını başlangıç noktası olarak almak kemer sıkmanın tam olarak anlaşılmasını engellemektedir. Bu kuramcıların çalışmalarında yararlandıkları ve eleştirdikleri *polisten* sonraki düşünsel ve pratik katkılar göz ardı edilmektedir. Doğal hukuk kuramcıları, çıkar sahibi ve rasyonel birey anlayışı temelinde özel mülkiyet ve sınırlı devlet nosyonlarının çerçevesini çizmişlerdir. Blyth (2017), kemer sıkma söylemini John Locke'un özel mülkiyet teorisi ve minimalist devlet teorisine, David Hume'un para ve tüccarların erdemi hakkındaki fikirlerine ve Adam Smith'in ekonomik büyüme ve vergiler hakkındaki teorilerine dayanarak geniş bir kuramsal çerçevede ele almaktadır. Yazar, "Bu üç öncü liberalin kemer sıkma düşüncesiyle ilişkisi, liberal düşüncede devlet sorununa benim 'onunla yaşayamam, onsuz yaşayamam, bedelini ödemek istemem' adını verdiğim bakış açısı eğiliminde olmalarından kaynaklanır" der ve bu sözün kemer sıkmayı oluşturan ikilem olduğunu ileri sürer (Blyth, 2013: 100, 105).

Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme* adlı yapıtında siyasal iktidarın başlıca görevleri

arasında özel mülkiyetin korunmasını sayar ve özel mülkiyet kapsamında ücretli emeğe de yer verir (Locke, 2012: 8, 11). Düşünürce göre, özel mülkiyet kapsamında birey bir başka bireyin emek gücünü mülkiyeti altına alabilir (2012: 25). Locke'un düşüncesinden şu sonuca varılabilir: Emek gücüyle geçinen birinin emek gücü, ürettikleri ve kendi fiziki varlığı özel mülkiyet kapsamındadır ve 'sahibinin' varlığında vücut bulmaktadır.

Locke'un siyasal kuramında özel mülkiyet, yaşam hakkı ve kişi hak ve özgürlükleri siyasal iktidarlar tarafından müdahale edilemez alanlar olarak belirlenmiştir. Özel mülkiyet tüm toplumsal düzenin kökeni olarak görülmektedir. Düşünürün çalışmasında özel mülkiyet paranın devreye girmesiyle farklı bir anlam kazanmaktadır. Aristoteles'in krematistik kavramsallaştırmasının bir devamı niteliğinde olduğu ileri sürülebilecek Locke'un düşünce sisteminde bir biçimde servetin ve mülk edinmenin sınırları ortaya koyulmaktadır. En temelde, kişinin emeğinin olduğu şey mülkiyetine dâhil olabilir. Bunun yanı sıra doğada başkalarının da ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri adına geriye yeterli düzeyde nesne bırakmalı ve birey ihtiyaç duyduğu miktardan fazlasını da edinmemelidir. Locke'ta bu sınırlar paranın tedavüle girmesiyle son bulmaktadır. Birey hem kendisinin hem de kendi egemenliği altında çalışan kişinin emeğini kendi mülkü sayabilir. Böylelikle de Locke, özel mülkiyetin ve erken dönem kapitalizmin kuramsal dayanaklarını oluşturur; çünkü, artık bireyler ne ihtiyaçları kadar tüketmek ne de bir malın bozulma ihtimalini düşünmek zorundadır. Bu noktada para, bahse konu kuralları gereksiz kılmaktadır, dolayısıyla da toplumda bireysel servetin sınırsız bir şekilde artırılması arzusunun önünde hiçbir engel kalmamaktadır.

Görülmektedir ki Locke tarafından en temelde burjuvazinin maddi haklarının korunması hedeflenmekte ve bunun kuramsal dayanakları oluşturulmaktadır. Siyasal iktidarın başlıca sorumluluğu özel mülkiyetin korunmasıdır. Hatta siyasal iktidarın var oluş sebebi özel mülkiyetin korunmasıdır. Bu bağlamda Locke'un siyasal iktidarın yetki alanlarına bir sınırlandırma getirdiği görülmektedir. Bireyler çıkarlarının bilincinde olan rasyonel varlıklardır ve dolayısıyla siyasal iktidarın görevi de bireylerin yukarıda sayılan hak ve özgürlüklerinin güvencesi olmaktan ibarettir. Doğal hukuk kuramcılarının, erken dönem kapitalist düzenin kuramsal dayanaklarını oluşturdukları görülmektedir. Bu doğrultuda bireyin, siyasal iktidarlar tarafından dokunulamaz haklara (negatif haklar) sahip kılınması ve devlete göre birincil kılınması söz konusudur. Aristoteles'teki *polis* temelli bir siyasal düşünce ve yaşamın yerini piyasa merkezli bir hayatın kökeni olarak bireyci bir düşünce ve yaşam biçimi almaktadır. Locke'un ekonomi politik düşüncesinde doğa durumundan devletli topluma geçişle birlikte, Aristoteles'e

atıfla, krematistiğin sınırlarının yıkıldığı ileri sürülebilir. Bu çerçevede, servet birikiminin sınırlanmasını sağlayan toplumsal yapının değişmesiyle kapitalist toplumsal düzenin de temelleri atılmış olur.

İskoç Aydınlanmasının önemli temsilcilerinden David Hume, Locke'un düşünce dünyasından beslenmektedir. Hume'a göre "sürekli olarak mal biriktirme ve sahip olma açgözlülüğü" çok güçlü ve kontrol altına alınması gereken bir tutkudur (Sarfati, 2010: 207). Hume, mal ve mülk biriktirme arzusunun tatmin edilmesinin yolunun dizginlenmekten geçtiğini belirtir (Hirschman, 2008: 44, 68). Hume, *Of Money* adlı makalesinde parayı, emeğin ve emtiaların temsilinden başka bir şey olmadığı düşüncesinden yola çıkarak bir araç olarak görür (Hume, 1752a). Düşünür, bir toplumun ticaretle zenginleşebileceğini, dolayısıyla bir toplumda kamu kesiminden daha çok tüccarların korunması gerektiğini belirtir (1777: 8). Locke'un siyasal iktidarın yetki alanını kısıtlamaya yönelik önerileri Hume tarafından da sürdürülmektedir. Hume'a göre, devletlerin büyüme arzuları sınırlandırılmalıdır ve hükümdarlar tutumlu olmalıdırlar (1777: 9). Düşünür, "İskoç cimriliği" olarak da tabir edilen ve Adam Smith tarafından da sürdürülecek olan kemer sıkmanın klasik düşüncede kökenlerini ortaya konulmaktadır. Bir toplumda tüccarların çalışma ve tasarruf etme şevkini artıran başlıca toplumsal sınıf olduğu savunulmaktadır. Devlet ise "gerekli bir kötülük" olarak sınırsız bir harcama ve borçlanma yetkisine sahip olmamalıdır. Düşünürün *Of Public Credit*'te (1752b) anlattığı üzere, siyasal iktidarların vergi salınması gibi doğrudan halka dayandırılmadan yapılan borçlanması yabancıların ellerinde biriken tahvillerde artışa sebep olacak ve bu durum eninde sonunda bir toplumun aciz ve sefil kalmasına yol açacaktır.²

Hume'un ticarete olan övgüleri temelinde tüccar sınıfının toplumda yüceltilmesi Montesquieu tarafından da sürdürülmektedir. Montesquieu'nun kuramsal çalışmalarında kemer sıkmanın düşünsel kökenlerinin yanı sıra doğal hukuk kuramcılarında nüvelerini bulan burjuva düşüncelerin de sürdürüldüğü görülmektedir. Düşünür, *Kanunların Ruhunu Üzerine* adlı yapıtında (Montesquieu, 2015: 5. Kitap, Konu 6; 7. Kitap, Konu 1, 2 ve 5), lüksü tümüyle reddetmesi de azla yetinme üzerine kurulu bir düşünce sistemi olduğu görülmektedir. Azla yetinmemeye hâlinde "asıl kötülük" ortaya çıkar ve toplum için olumlu gördüğü ticaret ve demokrasinin yaratmış olduğu toplumsal düzen de bozulmaya yüz tutar hatta yok olur. Lüks ise bireyin maddi ihtiyaçları temelinde hesaplanabilir bir şey olarak ihtiyaç duyulanın fazlası olarak kademe kademe ortaya çıkar. Lüksün, rehavetten kaynaklandığı ve toplumsal servetin adaletsiz dağılımıyla da doğrudan ilişkili olduğu kabul edilir (2015: 7. Kitap, Konu 1). Bir toplumda lükse olan talep ne kadar artarsa o toplumda bireysel çıkarlar, toplumsal çıkarlar ve

kanunlardan o denli önemli hâle gelir, bu da toplumsal düzeni bozar (2015: 7. Kitap, Konu 2). Çin örneği üzerinden lüksün “özel nedenlerle bazı ülkelerde” olmaması gerektiği düşüncesini savunan Montesquieu, doğurganlığın fazla olduğu ülkelerde -ki düşünürü göre ülkenin coğrafi konumu bunu etkiler- lüksten uzak durulması gerekmektedir. Çin gibi görece kalabalık bir nüfusa sahip olan ülkelerde, tasarruf ve çalışkanlık faydalı, lüks ise zararlı görülmektedir. Bahse konu lüks ise sadece tüketimle ilgili değil, sanatsal etkinliklerle de yakından ilişkilidir.

Montesquieu'nün (2015), Aristoteles'in ölçülü bir hayat savunusunu ve krematistik hakkındaki düşüncelerini sürdürmüş olduğu da ileri sürülebilir. Düşünür, servet artışının “orta halli bir düzey”in üzerine çıkmamasını savunur; aksi hâlde, toplumsal çalışma düzeni bozulur. Miras konusunda dahi zengin bir kişinin çocuğunun rahat yaşamasını doğru bulmaz ve kişiye ne kadar servet kalırsa kalsın lüksten uzak bir hayat sürüp çalışmak zorunda kalması gerektiğini belirtir. Düşünür, bir cumhuriyette toplumun ticaretle uğraşmasını destekler ve ticaretin de bir toplumu zenginleştirip geliştireceğini ileri sürer. Bu konuda Antik Yunanistan'dan bir örnek verir: Lakedemonya'nın askerliğe dayalı toplumsal yapısına karşılık Atina ticaret merkezli bir toplumsal yapıya sahiptir ve bu yapısal koşullarda, Atina'nın çalışkan, Lakedemonya'nın ise tembel bir toplum olduğu savını ortaya atar. Dolayısıyla, Hume'un da vurguladığı gibi, ticaretin bir toplumu çalışmaya sevk edip hem zenginleştirdiğini hem de gelişmeye açık bir hale getirdiğini ileri sürer. Ticaret yapılması, bireyleri çalışmaya sevk ederek, toplumsal barışı sağlayacaktır, hatta devletlerarası ticaret farklı toplumlar arasında ilişkileri artırıp hem devletleri hem de toplumları, yerel ve küresel ölçekte barış içerisinde bir yaşama kavuşturacaktır. Montesquieu'nün çalışma ve azla yetinme savları temelindeki servet artırmanın toplumsal düzene zarar getirmemesi üzerine kurulu olan düşünceleri, siyasal iktidar üzerine düşüncelerinde yerini tam anlamıyla kapitalist bireyci bir savunuya bırakmaktadır. Düşünür (2015: 26. Kitap, Konu 15), özel mülkiyetin ve bireylerin öz çıkarlarının toplumsal açıdan korunması ve siyasal iktidarın özel mülkiyete müdahale etmemesi gerektiğini savunur. Aynı konu başlığı altında, bireysel çıkarların kamusal çıkarlardan daha önemsiz gibi gösterilmesini de kesin bir biçimde reddeder ve sonuç olarak bireyin kamusal yarar adı altında zarara uğratılmayacağı düşüncesini savunur.

Montesquieu'nun kamu borcuna karşı oluşunun ve azla yetinme düşüncesinin kökenleri iktisadi olmaktan ziyade siyasaldır (Hirschman, 2008: 87). Devletin sınırsız bir güce sahip olmasından çekinmekte olan düşünür, kamu harcamalarının, hatta daha genelde kamu kesiminin kurallara tabi olmasını savunmaktadır.

Montesquieu'nün Antik Yunan düşünürlerinininkine koştur ticaret, lüks, servet birikimi hakkındaki yaklaşımı ve onu "burjuvazinin bir düşünürü" hâline getiren savlarının ardından, aynı yüzyılda yaşayan Klasik Ekonomi Politik geleneğin önemli ismi Adam Smith'in birey ve piyasa temelli düşüncelerine bakılması gerekmektedir. Montesquieu'da devletin büyümesinden siyasal yönden duyulan çekince, Smith'te yerini iktisadi argümanlara bırakmaktadır. Doğal hukuk kuramcılarının tarih dışı bir doğa durumu varsayımı ile siyasal iktidar karşısına bireylerin haklarını koymalarına karşılık, Smith'e göre birey tarihsel bir belirlenime sahiptir. Bireyi *homoeconomicus* olarak kavramsallaştıran Smith (2014), toplumun kendi kendini yönetebileceğini ileri sürer.

Hume'un devlete, kamu borcuna ve tasarrufa ilişkin görüşlerini paylaşan Smith, bireyin temelde girişimci olduğunu tespit edip piyasa merkezli bir üretim ve iş bölümü çerçevesinde toplumsal düzene geçtiğini belirtmektedir. Aristoteles'in düşüncesinde esas olan siyasal yaşam iken, Smith'te ekonomi alanı toplumsal ilişkilerde asıl belirleyici alan hâlini almaktadır ve siyasal yaşam ikincil önemde kalmaktadır. Hirschman, Smith'in bireysel çıkarları 'kutsarken' tutkular ve çıkarlar arasındaki farklılıklarla ilgilenmediğini, dolayısıyla bireysel kazançların iktisadi yararlarına odaklanıp, siyasal yönden olumsuz sonuçlarıyla ilgilenmediğini belirtmiştir (Hirschman, 2008: 81). Bu bakış açısıyla kapitalist üretim biçiminin ve burjuva toplumsal koşullarının düşünsel temelleri atılmaktadır. Kemer sıkmanın kökenleri açısından en önemli husus, günümüz kapitalist birikim rejiminin ahlaki argümanlarını Smith'ten alıyor olmasıdır. Smith de tıpkı Hume gibi tasarruf etmenin yatırımları artıracığı, borçlanmanın da sefillik yaratacağı düşüncesini devletin müsrifliği üzerinden ele almaktadır.

Smith'in siyasal iktisadi düşüncelerinde, öz çıkarlarına göre piyasa alanında devinen rasyonel bireyin merkezde olduğu görülmektedir. Bu birey kendi gereksinimlerinin farkında olup bunu toplumun geri kalanından bağımsız düşünebilecek yetiye sahiptir. Lakin bireylerin birbirlerine ihtiyacı da yok değildir; bireyler, piyasa merkezli olacak şekilde, iş bölümü çerçevesinde devinirler. Bu bakış açısına göre, bireylerin mübadele içinde yer almalarının sebebi de öz çıkarlarının bunu gerektirmesidir. İnsanlar gereksinimlerini karşılayabilmek için toplumsal iş bölümüne dâhil olmak zorunda kalırlar. Bu da toplumsal olarak bireylerin birbirlerine bağımlı olduğu ve bireysel çıkar ile toplumsal çıkarın birbiriyle uyuştukları anlamına gelmektedir. Smith'in kuramında, "görünmez el prensibi" sayesinde her birey kendi çıkarını güderse toplumsal çıkar da bundan olumlu etkilenecektir. Ayrıca, piyasada herhangi bir aksamanın olması halinde, piyasa kendi kendine dengeye gelme yetisine de sahiptir.

Smith'e göre, piyasanın olduğu yerde devletin asgari işlevlerle sınırlı, küçük ölçekli bir varlığı fazlasıyla yeterlidir. Hatta "akılsızlığına üst sınır getirilmiş bir devlet" yeğlenmektedir de denilebilir (2008: 108). Bu durum "devlete ilişkin liberal ikilem" olarak Blyth'in özetlediği, "onunla yaşayamazsınız ve onsuz da yaşayamazsınız..." sözlerini çağrıştırmaktadır (Blyth, 2017: 110). Bu doğrultuda da kamu maliyesi, devlet ve toplum ikiliği bağlamında bir "çıkart sistemi yönetimi"dir (Gürkan, 2020: 629). Smith'e göre dizginsiz her kişisel çıkar, kamusal bir refah artışıyla sonuçlanmamaktadır (Öziş ve Dönmez Atbaşı, 2019: 767). Smith'te kamu maliyesi, devletin, toplumun ve bireylerin çıkarlarının temsil edildiği yönetim alanını ifade etmektedir. Hirschman, Smith'in "çıkart" kavramının 19. yüzyıl liberalizminin temel dayanağı olduğunu ve dizginlenmesi/ yönlendirilmesi gereken tutkuların devlet aygıtının görev tanımını ortaya koyduğunu belirtir (Hirschman, 2008: 36-39). Son tahlilde, piyasa sisteminin ihtiyaçları doğrultusunda, devletin gerekliliği Smith tarafından kabul edilir. Ancak, Smith kamu kesiminin israfa meyilli olduğunu düşünür ve bu yüzden devlet borçlanması konusuna ayrı bir önem atfeder.

Hume gibi Smith de kamu borcundan rahatsızlık duyduğunu ifade eder; ancak Hume'dan farklı olarak kamu borcundan duyduğu rahatsızlığın sebebi iktisadi gerekçelerinin ötesinde ahlaki gerekçelere de dayandırır. Smith, borç alanın borç veren çalışkan bireyin sırtından geçindiğini düşünmektedir (Smith, 2014: 1061-1063). Kamu borcu, Smith'in savunduğu tasarrufa dayalı ekonomik büyüme düzeninde sorun yaratmaktadır. Düşünür, Hume'un vurguladığı sefaletten ziyade, kamu borcunun ahlaki bir sorun olarak, çalışkan ve tasarruf sahibi bireylere yönelik bir haksızlık olarak görür. Dolayısıyla da hem devlet hem de bireyler için tasarruf etmeyi önemseyen ve israf etmeyecek bir yaşam sürmek, adalete ve hayırseverliğin kurallarına tam anlamıyla uymak erdemliliklerdir (2014: 315-370; 1976a: 206 aktaran Öziş ve Dönmez Atbaşı, 2019: 768). Tam tersine harcama yapılması ve borçlanması ise 'kusur' olarak kabul edilmektedir. Bir toplumda refah seviyesinin artışının üretimle söz konusu olacağı düşüncesi temelinde üretimin artırılabilmesi için de bireylerin harcama yaparken tutumlu olmaları beklenmektedir. Smith'in kuramsal yaklaşımında da Aristoteles ve ardından ele alınan düşünürlerde görüldüğü üzere krematistik önem arz etmektedir. Bireylerin, nasıl ki üretime aktarılan paranın artması amacıyla tutumlu olmaları savunulmaktadır; buna paralel bir şekilde, servetlerini de artırmayı hedeflemeleri gerekmektedir. Smith'te servet artışının hedeflenmesi, üretimin artması için emek gücüyle geçinenlere aktarılması gereken ücrete yansımaktadır ve bu bağlamda üretken bir tasarruf politikası savunulmaktadır.

Doğal hukuk kuramcılarında klasik iktisat kuramcılarında kadar kemer sıkmanın

doğrudan ileri sürüldüğü söylenemez. Bu dönemde günümüz kapitalist formasyonundaki sosyal devlet harcamaları ve kamu kesimi borç oranlarına yönelik ana akım itirazların iktisadi ve ahlaki temellerin atıldığı görülmektedir. Locke'un devletin işlevlerini sınırlama çabası, piyasa tahakkümünün temelini oluşturmaktadır. Locke'ta temel kamusal ihtiyaçlarla sınırlı bir devlet nosyonu söz konusudur. Hume ise Locke'un ortaya koyduğu kuramsal temelden hareketle devlet maliyesini kamu borcunun kötülüğü üzerinden sınırlandırmaya çalışmıştır. Hume ile birlikte toplumda tüccar sınıfının yüceltildiği ve bunun Montesquieu'de de sürdürüldüğü görülmektedir. Toplumda tasarrufun ve çalışmanın yegâne gücünü bu sınıf oluşturmaktadır ve bu yüzden saygındırlar. Smith ile birlikte ise kemer sıkmaya yönelik iktisadi temellerin yanı sıra ahlaki temellerinde ortaya konulduğu görülmektedir.

Kemer Sıkma Yönelik Siyasal İktisadi Yazında Temel Eleştiriler

Kamusal Ekonominin "Halkçı" ve "Despot" İkilğinde Rousseau'da Devlet Maliyesi

Smith'in tasarruf etme ve kamu borcu karşıtlığı temelinde kemer sıkma köken oluşturan, ekonomik olanın siyasal olandan daha önemli görüldüğü düşüncelerinin ardından Aristoteles'teki gibi siyasal kavramının önemini yeniden güçlendiği Jean-Jacques Rousseau'nun kemer sıkma tartışmalarını da aydınlatacak düşünceleri ve kavram setleri analiz edilmelidir. Rousseau'nun *Ekonomi Politik* adlı yapıtında devlet, genel irade ve yurttaşlık kavramları ve aralarındaki ilişki ele alınmaktadır (Rousseau, 2015). Bu ilişkiler açısından yola çıkıldığında kemer sıkma politikalarına yönelik eleştirel bir bakış açısı geliştirilebilir. Rousseau'ya (2015) göre, genel irade bir devlet içerisinde esas olan amaç olmalıdır. Hem devlet çalışanları hem de bireyler genel iradeye uygun bir hayat sürmelidirler. Bu bağlamda erdemli bir hayatın da genel iradeye sadık kalınması suretiyle somutlaştığı görülmektedir. Bireyler toplumsal yapıda eğitime verilen önem sayesinde iyi birer yurttaş olarak genel irade çerçevesindeki hak ve sorumluluklarını bilirler.

Düşünür, özel ekonomi alanından farklılığını önemle vurguladığı "kamusal ekonomi alanı"nı³, birvücut olarak betimlediği "siyasal toplum"a sağlamış olduğu fayda üzerinden tarif eder (2015: 12-13, 1996: 180 aktaran Üşür, 2011: 212). Toplum içinde herhangi bir grubun çıkarının "özel çıkar" olduğunu vurgulayarak bu çıkarlar silsilesinin siyasal toplumun çıkarlarına uyup uymadığının ele alınmaması ve sanki genel iradeye de uygunmuş gibi düşünülmesinin 'büyük toplum' için son derece zararlı olabileceğini düşünmektedir. Rousseau'dan yola çıkarak, siyasal iktidarlar tarafından alınan her kamusal kararın genel iradenin dışavurumuna tekabül etmeyeceği ileri sürülebilir.

Rousseau'nun devlet ve toplum ikiliği bağlamındaki düşünceleri temel alındığında, günümüzde özellikle Küresel Güney ülkelerine dayatılan kemer sıkma politikalarının kamusal bir karar olduğu rahatlıkla ileri sürülebilirken, "genel irade"ye⁴ aykırı, özel çıkarların sonucu oldukları vurgulanmalıdır. Günümüzde kemer sıkma politikalarının uygulanmasının beklendiği devletlerin sınıflı bir yapıya sahip oldukları gerçeğinden hareketle, Rousseaucu anlamda bu politika tercihleri, "despot" bir kamusal ekonomi anlayışını ifade etmektedir. Günümüz kapitalist yönetimlerinde, halkın çıkarlarıyla yöneticilerin (egemen sınıfın) çıkarlarının farklılaştığı bir toplumsal yapı söz konusudur ve bu bağlamda kemer sıkmacı siyasal iktidarlar "meşru ve halkçı" görülemezler; aldıkları kamusal kararlar da belli bir sınıfın çıkarına bağlı ve genel iradeye aykırıdır.

Yine Rousseaucu anlamda kemer sıkmanın adaletsiz olduğu düşünülmektedir. Çünkü Rousseau'nun siyasal düşüncesinde adaletli olmak ancak yasalara ve genel iradeye uygun bir kamusal ekonomi anlayışıyla mümkün olabilir (2015: 20). Ekonomik ve toplumsal koşullar gözetilmeksizin, her bireye veya toplumsal gelir grubuna yönelik olarak uygulanan kemer sıkma politikaları da kamusal çıkarın "en lehinde" bir kamusal karar olmadığından adaletli görülemeyecektir.

Günümüzde siyasal toplumların genel iradeyi temsil edebilecek bir kamusal ekonomi anlayışını ortaya çıkarması bir o kadar zor görülmektedir. Çünkü Rousseau'da genel iradenin sağlanmasının yolu özel iradelerin ona uygun oluşmasından ibaret olduğundan ve erdem de ancak bu şekilde işleyen bir toplumda var olabileceğinden, böyle bir kamusal ekonomi anlayışı günümüz sınıflı toplumlarındaki derin çıkar farklılıklarından ötürü mümkün değildir. Düşünürce göre, bu da yasalarla veya -uygarlığa da aykırı olan- zor yoluyla değiştirilemez. Erdemin var olmasının yolu iyi bir toplumsal eğitimden geçmektedir. Erdemli bir hayat yaşamak isteyen her yurttaş, hak ve sorumluluklarının bilgisine sahip olmalıdır. Erdemli bir hayat ancak bireysel ve örgütsel çıkarlar, siyasal toplumun çıkarlarıyla örtüştüğünde mümkün olmaktadır. Sonuç olarak, Rousseaucu anlamda, günümüz toplumlarında erdemli bir hayatın yerini özel iradenin aldığı ileri sürülebilir.

Rousseau'nun (2015: 34-37) düşünce sistematüğinde, her ne kadar 'tutumlu' bir hayat tavsiye edilse de kamusal ekonomi yönetiminden, halkı bolluğa erişebilecekleri bir şekilde yaşatmaları beklenmektedir. Bir siyasal iktidarın ihtiyatlı olmasının cimrilik olmadığını belirten düşünürce göre, halkın geçimini sağlayacak düzenlemeler yapılmalı ve siyasal toplumun zenginlikleri halktan saklanmamalıdır. Diğer taraftan, mülkiyeti "bütün yurttaş haklarının en kutsalı" olarak görür ve servet edinmenin de sınırını yaşam süresiyle çizer. Ağaoğulları

(2015: 66-67) tarafından da vurgulandığı üzere, Rousseau'nun mülkiyete bakışı Locke'tan farklılaşmaktadır. Rousseau'da mülkiyet, siyasal toplumun çıkarlarına aykırı bir şekilde yönetilemez ve doğal olarak bireyin yaşamıyla sınırlı bir hak sahipliği söz konusudur.

Rousseau, günümüz ana akım düşünürleri tarafından savunulan kamu kesimi harcamalarının faydasızlığı üzerine de eleştirel bir temel argüman oluşturabilecek nitelikte tartışma yürütmektedir. Düşünür, siyasal toplumun ortak harcamalarının israfa yer vermeden, açgözlülük yapabilecek kamu görevlilerinden de sakınarak yapılmasının vazgeçilmez bir gereklilik olduğunun altını çizerek (2015: 38). Halkın ihtiyaçlarının devlet maliyesi kaynakları tarafından yeterli olarak karşılanması beklenir ve bunun yanı sıra kamu gelirlerini ve kamu parasını, yönetimin siyasal toplumu ayakta tutan en önemli alanlardan birisi olarak görür.

Rousseau'nun *Ekonomi Politik*'inde "meşru ve halkçı" bir yönetimin olması için devlet maliyesinin de belirli kurallara göre idare edilmesi beklenir. Öncelikle devlet maliyesi görevlileri kamu gelirlerini artırmaktan ziyade kamu harcamalarında artışa sebep olabilecek yeni kamusal ihtiyaçların ortaya çıkmasını engellemelidirler (2015: 41).⁵ Rousseau'nun siyasal toplumun mali yapısıyla ilgili en büyük kaygılarından birisini de toplumun borcu nedeniyle batma riski oluşturmaktadır. Siyasal iktidarlardan temel beklentisi, borcun dikkatlice çekip çevrilmesi ve gerekli hâllerde de kamu harcamalarından tasarruf etmekten geri durulmamasıdır. Düşünür, günümüzde de kesintilerden genelde en az etkilenen harcama türü olan savunma harcamalarının ve fetih politikalarının devlet maliyesi açısından 'tehlikeli' olduğunu ifade eder (2015: 42-44). Buradan da devletin genel iradeyi iyi analiz etmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Askeri harcamaların bir toplumda yükselmesinin sonucunda, devlet maliyesi disiplininin sağlanması için halka yönelik kamusal harcamaların baskılanması gerekmektedir. Rousseau'ya göre (2015: 44), bu gelişmeler de siyasal toplumun geleceği açısından tehlikelidir. Siyasal iktidarlar artan kamu harcamalarını karşılamak üzere halktan vergi alırken adaletli olmalıdır. Kamu gelirleri, yurttaşların gelirleriyle orantılı bir biçimde toplanmalıdır. Bunun yanı sıra düşünür servet vergisi (2015: 46) ve mülkü görece fazla olandan fazlalığıyla orantılı olarak vergi alınmasını öğütler. Diğer taraftan, geçimlik gelir elde eden yurttaşların vergilendirilmesinin adaletli olmayacağını düşünmektedir. Rousseau, siyasal toplum içerisinde hiçbir sınıfın veya bireyin de "ihtişam ve debdebe" içinde yaşamaya hakkı olmadığını savunmaktadır. Çünkü, düşünürün kutsal kabul ettiği mülkiyet hakları ve yasalar buna müsaade etmemektedir.

Rousseau'da kemer sıkma karşıtı olarak görülebilecek bir başka tartışma da "yoksulların zenginlere göre" kamusal ihtiyaçlarının daha önemli olduğu iddiasına dayanır (2015: 48-49). Bir toplumda yoksul bir yurttaş kamusal gelirlere katılırken zenginden görece daha çok etkilenir; aynı şekilde kamusal harcamalardan yararlanmaya daha çok ihtiyaç duyması sonucunda da kamu harcamalarındaki kesintilerden de zenginlere göre daha olumsuz etkilenir. Buradan da Rousseau'nun 'yalancı sözleşme' olarak kavramsallaştırılan düşüncesine ulaşılmaktadır. Siyasal toplumdaki yoksullar, zenginlerin kendilerini manipüle etmesi sonucunda, günümüzde ana akım politikacılar tarafından sıklıkla kullanılan 'aynı gemideyiz' söylemine benzer şekilde, zenginlerin özel çıkarlarının bütün toplumun da çıkarına olduğuna kanaat getirirler ve yoksullar zenginler olmadan var olamayacaklarına; onların kazanç ve tüketim artıklarıyla yaşamak zorunda olduklarına inanırlar.

Günümüzdeki kemer sıkmacı düşünceler de siyasal toplumlar açısından bir nevi yalancı sözleşme örneği teşkil etmektedir ve burada sermaye sahiplerinin çıkarlarının tüm toplumun çıkarına olduğu, onlar servetlerine servet kattıkça aslında tüm toplumun da zenginleşeceği gibi bir ideolojik tutkal kullanılmaktadır. Bu bağlamda işçi sınıfı da kemer sıkmanın siyasal toplum açısından vazgeçilmez olduğunu, kendi çıkarlarının sermaye sahiplerinin servetlerini arttırmalarından geçtiği gibi yanlış bir bilinçle donanmaktadır. Sermaye sahipleri tarafından genel iradeye yansıtılan özel çıkarların kamusal çıkarmışçasına ifade edilmesi sonucunda tüm toplumsal sınıfların desteği sağlanmaya çalışılmaktadır. Sermaye sahiplerinin özel çıkarlarının zarar verdiği siyasal toplumda iktidar hatanın tüm topluma ait olduğu düşüncesinden yola çıkarak, zararın faturasını da toplumsal gelir dağılımını gözetmeksizin, tüm topluma eşit bir biçimde dağıtmaktadır.

Rousseau (2015), kamu gelirleri ve kamu harcamalarında toplumsal yönden adaletli bir devlet maliyesi sisteminin olması gerektiğini ifade eder. Siyasal toplum içerisindeki zenginlerin lüks harcamalarından devlet bir şekilde yararlanmalı ve topluma dönük bir şekilde gelir aktarım mekanizması olmalıdır; çünkü bu harcamaların topluma neredeyse hiçbir faydası bulunmamaktadır. Devlet bu 'fazlalık' harcamaları 'gösteriş karşıtı' bir şekilde vergilendirdiği zaman vergilendirme daha adaletli olacaktır. Bu vergilendirme zenginlerin tüketim miktarlarını azaltarak, siyasal toplum açısından yararsız özel kesim harcamalarının kısılmasını ve sonuçta devletin de hem gelirlerinin hem de harcamalarının azalmasına yol açacaktır. Sonuç olarak Rousseau'ya göre, siyasal toplum içerisinde lüks harcamaları ya sert vergilendirme usulleriyle dizginlenmeye çalışılmalıdır ya da kamu harcamaları kısılmadan zenginlerin lüks yaşamları üzerinden alınan vergiler yükseltilecek tüm toplum çıkarına harcanmalıdır.

Yakın tarihte uygulanmaya koyulan kemer sıkma politikaları sadece ekonomik alana ilişkin değildir. Aynı zamanda ahlaki, sosyal ve siyasal birtakım amaçları da bünyesinde barındıran kalıcı politikalar bütünüdür. Rousseau'da siyaset ve ekonomi ikiliğinde sürdürülen devlet maliyesine ilişkin tartışmalardan çıkarılacak en önemli sonuç kemer sıkmanın 'büyük toplum'un yararına olmayan kamusal kararlar olduğu ve bu bakımdan da "meşru ve halkçı" olmayıp toplum içerisindeki bir grubun özel çıkarına olduğudur. Kemer sıkmaya yönelik ilk eleştirel dayanağın alındığı Rousseau'nun ardından 20. yüzyılda daha çok iktisadi boyutlarında kemer sıkma eleştirisinin izinin sürüleceği John Maynard Keynes ve Keynesyen düşünürlerde ekonomik kriz ve durgunluk dönemlerinden yola çıkarak kamu harcamalarının genişletici etkisi ve tüketimin önemi incelenmelidir.

Keynes: Kemer Sıkmayı Tersine Çevirmek

1929'da New York Borsasının çöküşüyle başlayan kriz, küresel bir boyuta ulaşarak kapitalist sistemin buhrana girmesine sebep olmuştur. 1929 Buhranının ardından krizin çözüm yolları piyasa sistemi içerisinde çözemeyince aktif devlet müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur. Keynes *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1964) adlı kitabında Buhranın yıkıcı etkilerine karşı kapitalist sistemin korunmasına yönelik olarak, neler yapılması gerektiği konusunda savlarını öne sürmüştür. Aynı zamanda, kemer sıkma politikalarına karşı argümanlar geliştirmiştir. 1929 Büyük Buhranı, 20. yüzyılın en büyük krizi olarak, ABD'den dünyanın neredeyse tamamına yayılmış ve küresel ticarete büyük bir durgunluğu, üretim oranlarında düşüşleri, işsizlik oranlarında artışları gündeme getirmiş;⁶ faşist siyasal partilerin iktidarları ele geçirmelerine kadar bir dizi ekonomi politik gelişmeyle sonuçlanmıştır. Liberal ideoloji, 'Keynesyen Devrim' ile krize yanıt vermeye çalışmıştır (Clarke, 1988: 220). Bu bağlamda Klasik Ekonomi Politik düşünürlerinin öne sürmüş oldukları üzere piyasaların dışarıdan herhangi bir müdahaleye gerek olmaksızın kendi kendisine dengeye geleceği vb. düşüncelerin de geçersiz olduğunu görülmüştür.

Toplam talepteki yetersizlik Keynes'e göre Krizin en büyük nedeni olmuştur. Klasik Ekonomi Politik düşünürlerin aksine, piyasa sistemi arz ve talebin her zaman dengede olduğu ve tam istihdamın sağlandığı bir düzene sahip değildir. Yine Klasiklerin aksine, piyasanın bu başarısızlıkları ancak siyasal iktidarların müdahalesiyle giderilebilir. Keynes, kapitalist sistemde maliye politikalarının ana hedefinin tam istihdamın sağlanması olduğunu ve beklentilerin kötüleştiği, belirsizliklerin çoğaldığı kriz dönemlerinde, ekonomiyi canlandırmada etkisiz kalacak olan para politikası araçlarından ziyade müdahaleci maliye politikalarına başvurulmasını salık vermektedir (Vera, 2009 aktaran Albayrak, 2019: 308).

Keynes ve Neoklasikler, gönüllü işsizlik durumunda piyasanın tam istihdamda olduğunu kabul etmektedirler (Hunt, 2005: 504, 507). Bu bağlamda, örneğin ücret oranı 2 dolardan 100 işçi çalışırken, 125 işçi istihdam edilmek istenirse ücret oranı 1.75 dolar olacaktır ve bu ücret oranından çalışmayı reddedenler gönüllü işsiz sayılacaklardır (2005: 504). Keynes, bu sürecin işçilerin ücret-malların fiyatları karşısında reel ücret düzeylerinde bir azalmayla değil; reel ücretleri sabitken ücret-malların fiyatında bir artışla gerçekleşmesini kabul etmektedir (Keynes, 1964: 5 aktaran Hunt, 2005: 508). Hunt (2005: 508) da işçilerin para-ücretleri kadar hayat pahalılığı da ücret pazarlıklarında gündeme geldiğinden Keynes'in Neoklasiklerden ayrılmaya dönük bu tartışmasını yeterli ve gerçekçi görmemektedir. Hem kuramsal olarak hem de 1930'lu yılların kapitalist düzeninde işçiler geçimlik bir ücret düzeyinde çalışmaktadır. Dolayısıyla işçi ücretlerindeki kesintiler, tasarruf edecek bir gelir düzeyleri olmadığından, geçimlik düzeydeki tüketim miktarlarını kısarak yanıt vermelerine denk gelmektedir.

Keynes, mevcut ekonomik düzenin sürmesi, yatırımların yapılabilmesi ve dolayısıyla bireylerin tüketim seviyelerinin düşmemesi için siyasal iktidarlara tüketicilerin satın alma gücünü artıracak maliye politikaları izlenmesini tavsiye eder (Albayrak, 2019: 305). Keynes, *Genel Teori'nin Tasarruf ve Yatırımın Anlamı Üzerine İlave Düşünceler* adlı 7. Kısmında bireysel ve toplumsal tasarrufla ilgili şu açıklamayı yapar:

Tasarruf ve yatırım arasındaki özdeşlikle, bir bireyin kendisinin ya da başkalarının yapacağı yatırıma bakmaksızın... özgür iradesiyle yaptığı tasarruf..., esasen harcama gibi tasarrufun da iki yönlü bir mesele olmasına bağlıdır. Kişinin yaptığı tasarruf miktarının, gelirin üzerinde önemli sayılabilecek bir etkisi olmasa da, yaptığı tüketim miktarının diğer kişilerin gelirlerinin üzerinde yarattığı etki, herkesin eşanlı olarak... tasarruf etmesini imkânsız hale getirir. Tüketimin azaltılmasıyla daha fazla tasarruf yapma yolunda ortaya konan her girişim..., kişilerin tasarruf ettikleri toplamın yatırımlara tam anlamıyla eşit olduğu noktaya kadar yükselteceğinden, bu durum toplumun tümü açısından cari yatırım düzeyinden daha az tasarruf yapmakla tabii ki aynı şeydir. (Keynes, 2010: 81)

Özetle, herkesin tasarruf etmeye davet edilmesi bir akıl tutulmasından ibarettir (2010: 81, 316). Tüm toplumun tasarrufa sevk edildiği bir ortamda toplumsal gelir akışı sekteye uğrar ve ekonomik büyüme kaydedilemez. Kriz dönemlerinde firmaların ve işçilerin harcamalarını azaltmaları en uygun yöntemken tüm ekonomik aktörlerin harcamalarını azaltması toplam talebin daralmasına neden olur ve bunun sonucunda firmaların iflası, işsizliğin artması gündeme gelir. Ha-

Joon Chang'ın vurguladığı üzere (2012: 202-203), Keynes'e göre, böylesine dönemlerde siyasal iktidarlar, ekonomik aktörlerin yaptıklarının tam tersini yapmalı, dolayısıyla kemer sıkma uygulamalarını değil, harcama artışlarını tercih etmelidir. Keynes'e göre, iktisadi çevrimler boyunca kamu kesimi özel sektörü dengeleyecek politikaları izler ve ekonomik daralma dönemlerinde bütçe açığı ve ekonomik büyüme dönemlerinde bütçe fazlası verir (2012: 215) Diğer taraftan tasarrufun artırılmasının yegâne sonucu yatırım olmayabilir. Çünkü en temelde tasarruf sahipleriyle yatırım yapanlar aynı kişiler değildir. Bireyler tasarruf yaparak doğrudan yatırım yapmayı hedeflemezler; daha iyi bir tüketim sepeti oluşturmayı, hayat koşullarını iyileştirmeyi de düşünürler. Keynes, faiz oranlarının etkisini kabul etmekle birlikte (Keynes, 1964: 95-97), bireylerin tüketim miktarlarının ve tasarruf yapmalarının temel belirleyeni olarak gelir düzeylerini görmektedir.

Keynes, tasarrufu tüketim harcamaları ve vergi ödemeleri çıktıktan sonra gelirden artakalan miktar olarak görür ve yatırım kararlarının iki şekilde etkinleştirilebileceğini belirtir (2010: 63-64). Bunlardan ilki tüketimin kısılmasını, ikincisi ise gelirin artırılmasını gerektirir. Tüketim yapıp yapmamak ise bireysel bir karar olduğundan Keynesyen düşüncede yatırıma karar verme de bireysel bir karar sürecine denk gelmektedir. Keynes'e göre bireyin tüketim eğilimi üzerinde etkili olan başlıca faktörler şunlardır:

Ücret biriminde meydana gelen bir değişme, gelir ve net gelir arasındaki farkta meydana gelen bir değişme, net gelirin hesaplanmasında hesaba katılmayan sermaye değerlerinde meydana gelen beklenmedik değişmeler, zaman açısından iskonto yapılmasını sağlayan oranda meydana gelen değişmeler yani bugünkü mallar ve gelecekteki mallar arasında mübadele oranı, maliye politikasında meydana gelen değişme, bugünkü ve gelecekteki gelir arasındaki ilişkiyle ilgili beklentilerdeki değişmeler. (2010: 87-90)

Dolayısıyla gelirden artakalan ve tasarrufa tekabül eden miktar doğrudan yatırıma eşit bir katkı sağlamayacaktır. Çünkü en temelde tasarruf sahipleriyle yatırım yapanlar aynı kişiler değildir. Keynes (1964: 104) buna karşılık tüketimin ekonomik hayatta yatırımı ve yatırım beklentilerini etkileyen esas faktör olduğunu söyler. Bireyler tasarruf yaparak doğrudan yatırım yapmayı hedeflemezler; daha iyi bir tüketim sepeti oluşturmayı, hayat koşullarını iyileştirmeyi düşünürler. Bireylerin tüketim miktarlarının ve tasarruf yapmalarının temel belirleyeni de gelir düzeyleridir. Sermayenin marjinal etkinliği ve faiz oranı da bireylerin yatırım yapıp yapmamaları üzerinde etkili olmaktadır.

Keynes bireylerin tüketim eğilimlerinin yanı sıra neden tasarruf etme

güdülerinin olduğunu da ortaya koymaya çalışır (2010: 99-100). İnsanlar ilk olarak beklenmedik gelişmelere karşı ihtiyat amaçlı tasarrufta bulunabilirler. İkinci olarak, kişiler bugün ile gelecekteki ihtiyaçlarını göz önüne alarak kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin hayatlarını sürdürmek için tasarruf ederler. Üçüncü olarak, kişiler gelecekte daha fazla tüketim yapmalarına katkı sağlayacak faiz geliri gibi getirileri tercih edebilir. Dördüncü olarak, insanların içgüdüsel olarak ileride daha iyi bir yaşam standardına sahip olabilmek adına bugüne göre daha fazla harcama yapabilme imkânından yararlanmak isteyebilir. Beşincisi, gelecekte herhangi bir konuda başarı gösterme veya bağımsız olma niyeti olabilir. Altıncısı, spekülâtif veya işle ilgili konularda daha güçlü bir rekabet göstermek istenebilir. Yedincisi, servetini miras olarak bırakmak isteyebilir. Son olarak, herhangi bir mantık aranmaksızın sadece cimrilikten kaynaklanan bir anlayışla tüketimden kaçınılabılır. Keynes, bireyleri tasarruf etmeye sevk eden sekiz motifi şu şekildedir: “ihtiyat, öngörü, hesaplama, iyileştirme, bağımsızlık, girişim, gurur ve para hırsı” (2010: 100). Bunun karşısında da insanları tüketime teşvik eden altı motif şunlardır: haz, öngörüsüzlük, cömertlik, yanlış hesaplama, gösteriş ve savurganlık (2010: 100). Öte yandan kişiler bazı durumlarda gelir düzeylerinin üzerinde harcama yapmak durumunda da kalabilirler. Ayrıca, insanlar bugün yapmış olduğu tasarrufu gelecekte tüketmek veya yatırıma çevirmek zorunda da değildir. Bu da sürekli bir tasarruf etme veya kemer sıkma halinin de söz konusu olabileceğini göstermektedir. Hunt, Keynes’in kapitalist kriz koşullarının temel nedeni olarak iktisadi büyümenin oluşturduğu artan tasarruf düzeylerini dengeleyecek düzeyde yatırım ortamının oluşmamasında gördüğünü ve tasarruf ile gelir ilişkisinin kriz ortamındaki işsizlik koşullarında düşük gelir düzeyinde istikrara kavuşturduğunu gösterir (Hunt, 2005: 514).

Keynesyen kuramda siyasal iktidarların özellikle kriz ve durgunluk dönemlerinde kemer sıkma yerine genişletici maliye politikaları izlemesi savunularak toplumsal talebin canlı tutulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Keynesyen düşünce, Klasiklerin aksine, piyasa başarısızlığının devletin ekonomiye müdahalesini gerektirdiğini savunmaktadır. Ekonomik durgunluk dönemlerinde harcama kesintilerinin durgunluğu daha fazla derinleştireceği; azalan toplumsal talebin, artan işsizlik oranlarının ve azalan yatırım oranlarının ancak devletin harcama artışları, vergi indirimleri gibi genişletici politikalarıyla yeniden düzeltilebileceği gösterilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada siyasal iktisadi yazında “kemer sıkmanın entelektüel tarihi” olarak anlatılan uzun tarihsel döneme odaklanılmıştır. Günümüzde kemer sıkmanın sıklıkla “acı reçete” olarak kullanılması, onun antikitede şarap yapımında kullanılan meyve, acı ve sert gibi anlamlarını koruduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, geniş anlamıyla kemer sıkma yönetilen toplumsal sınıflara yönelik acı verici bir disiplin mekanizmasını ifade etmektedir. İnsanların ‘erdemli’ bir hayat sürmesi, toplumun daha iyi tanınması ve devlet maliyesinin gelir ve giderlerinin disiplin altına alınması gibi ekonomik ve siyasal amaçlarla tarih boyunca kemer sıkma başvurulduğu görülmektedir.

Doğal hukuk kuramcılıyla birlikte kapitalist sistemin nüvelerinin atıldığı ve bu bağlamda tasarruf sahipliği ile çalışkanlığın kutsandığı görülmektedir. Montesquieu’nün Lakedemonya ve Atina ikiliğinde, tembel ve çalışkan toplumlara ilişkin düşünceleri erken dönem kapitalizme katkı sağlamıştır. 2008 sonrasında Yunanistan ve Almanya örneklerinde yeniden vücut bulan bu kıyaslama metodu Yunanistan’ın tembel bir toplum olduğu ve rehavet içinde yaşadığı, Almanlarınsa çalışkan ve tutumlu bir toplum olduğu dolayısıyla Yunan toplumunun kemer sıkarak daha fazla çalışması gerektiği ana akım düşünürler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Kemer sıkmanın siyasal iktisadi yazında eleştirel kökenlerine ise Rousseau ve Keynes üzerinden ulaşılmıştır. Rousseau’nun yönetim üzerine olan tartışmalarından yola çıkıldığında kemer sıkmanın siyasal toplumda genel çıkarın en lehine bir kararlar bütünü olmadığı görülmüştür. Keynes de 1929 Buhranını analizi çerçevesinde kriz ve durgunluk dönemlerinde kemer sıkmanın işe yaramayacağını iktisadi temelleriyle ortaya koymuştur. Keynes’te görüldüğü üzere, tüm toplumun tasarrufa yönlendirilmesinin sonucunda toplumsal gelir akışı sekteye uğrayacak ve ekonomik büyüme de gerçekleşmeyecektir.

Kemer sıkma, uzun bir tarihsel geçmişe sahip politikalar bütünü olarak, özellikle 2008 krizi sonrasında Avrupa ülkelerinde uygulama alanı bulmuş ve Küresel Kuzey ülkelerinden Akdeniz ülkelerine kadar farklı ekonomik ve politik koşullara sahip coğrafyalarda hayata geçirilmiştir. 20. yüzyıl itibarıyla siyasal iktidarlar tarafından sıklıkla başvurulan kemer sıkmanın, açıkça emek gücüyle geçinen geniş toplumsal tabakaların aleyhinde olduğu görülmektedir. Kemer sıkma, ekonomik alanın ötesine geçen, ahlaki bir anlayışla bezenmiş ve toplumu zapturapt altına almayı hedefleyen kalıcı bir politika halini almıştır. Bu bağlamda ‘yönetim rejimi’ olarak kemer sıkma insanlığın sadece bugünü üzerinde değil, geleceği üzerinde de belirleyici olmaktadır.

Sonnotlar

1) Nicolás Ezzaguirre'nin (2012) "*Bridging the Gap: How Official Financing Can Ease the Pain of Adjustment*" adlı çalışması bu tür bir yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir.

2) Hume'un kuramsal çalışmalarında, kamu borcunun olumsuzlanması ve kamu kesiminin büyümesinin sınırlanması gibi kemer sıkmacı argümanlar, 2008 krizinin ardından anaakım düşünürler ve siyasal temsilcileri tarafından Güney Avrupa ülkelerine yönelik sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle İtalya ve Yunanistan'da kamu borç oranlarının yüksekliği, borç veren Küresel Kuzey ülkeleri tarafından, borçlu ülkelerin kamu maliyesine ve siyasal süreçlerine müdahale aracı olarak kullanılmıştır.

3) Rousseau (2015: 15), ekonomi politik kavramını günümüzdeki anlamından görece farklı bir şekilde, "toplum veya devlet idaresi" anlamına yakın kullanmaktadır.

4) Günümüz kapitalist toplumsal düzeninde Rousseau'nun kullandığı anlamda bir "genel irade" tanımlanamasa da kavramın kullanımıyla birlikte kemer sıkmanın hegemonyanın bir aracı olduğu ve yönetilen toplumsal sınıfların çıkarına olmadığı vurgulanmaktadır.

5) Rousseau'daki bu düşünce, borç ve beraberinde getireceği batma riskinden hareket etmektedir ve gerçekte kemer sıkma fikrine kaynaklık teşkil etmemektedir. Ancak Birleşik Krallık'ta 2010 yılında başlatılan "kemer sıkma çağı"nın ilk bütçe görüşmelerinde Maliye Bakanı Osborne bu argümanları dayanak olarak kullanarak kemer sıkma politikalarını savunmuştur. <https://www.gov.uk/government/speeches/speech-by-the-chancellor-of-the-exchequer-rt-hon-george-osborne-mp-at-the-queens-speech-economy-debate>, Son Erişim: 07.12.2023.

6) Bu dönemde sadece Birleşik Devletler'de milyonlarca kişi işsiz kalmıştır. E. K. Hunt (2005: 499-500) krizin ardından işsizliğin ulaştığı dramatik boyutları ve sonuçlarını dönemin yerel temsilcilerinin konuşmalarına atıflarla ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Ağaoğulları M A (2015). Mehmet Ali Ağaoğulları'nın (Ed.) Notları. İçinde: Jean-Jacques Rousseau, Ekonomi Politik, 2. Baskı, (çev.) İsmet Birkan, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Albayrak Ö (2019). Avrupa Birliği Deneyiminin Işığında Kemer Sıkma Politikaları ve Türkiye'nin Krizi. *Mülkiye Dergisi*, 43 (1), 305-333.

Alesina A ve Ardagna S (2010). Large Changes in Fiscal Policy: Taxes versus Spending. *Tax Policy and the Economy*, 24 (1), 35-68.

Aristoteles (1975). *Politika*. Çev. M Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Blyth M (2013). *Austerity: The History of a Dangerous Idea*. New York: Oxford University Press.

- Blyth M (2017). Kemer Sıkmak: Tehlikeli Bir Fikrin Tarihi. Çev. D Argın, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bodin J (1955). Six Books of the Commonwealth. Kısaltma ve Çev. M J Tooley, Oxford: Basic Blackwell.
- Chang H J (2012). Sanayileşmenin Gizli Tarihi. 2. Baskı, Çev. E Akçaoğlu, Ankara: Epos Yayınları.
- Clarke S (1988). Keynesianism, Monetarism and the Crisis of the State. England: Edward Elgar Publishing Company Limited.
- Eyzaguirre N (2012). Bridging the Gap: How Official Financing Can Ease the Pain of Adjustment. IMFBlog, <https://blogs.imf.org/2012/08/03/bridging-the-gap-how-official-financing-can-ease-the-pain-of-adjustment/>. Son erişim tarihi, 06.11.2023.
- Gavris R (2015). Austerity, <https://www.austerityfilm.com/>. Son erişim tarihi, 16.07.2020.
- Gürkan C (2007). Kameralizm: Modern yönetim ve maliye düşüncesinin doğuşu ve gelişimi. Toplum ve Bilim Dergisi, 110, 216-246.
- Gürkan C (2020). Maliye Teorisinde Klasikten Neoklasığe Geçiş: Yönetimsellik Perspektifinden Bir Analiz. SBF Dergisi, 75 (2), 607-636.
- Hirschman A O (2008). Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?. Çev. B Cezar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hume D (1752a), Of Money. <https://davidhume.org/>. Son erişim tarihi, 18/01/2024.
- Hume D (1752b), Of Public Credit. <https://davidhume.org/texts/empl2/pc>. Son erişim tarihi, 20/01/2024.
- Hume D (1777). Of Money, and Other Economic Essays. <https://www.feedbooks.com/book/6709>. Son erişim tarihi, 19/01/2024.
- Hunt E K (2005). İktisadi Düşünceler Tarihi. Çev. M Günay, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Jessop B (2016). The Heartlands of Neoliberalism and The Rise of The Austerity State. İçinde: Springer S, K Birch ve J Macleavy, The Handbook of Neoliberalism. New York/Londra: Routledge Yayınları.
- Keynes J M (1964). The General Theory of Employment, Interest and Money. San Orlando: Harcourt Brace Jovanovich.
- Keynes J M (2010). Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi. 2.Baskı, Çev. U S Akalın, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Locke J (2012). Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme. 2. Baskı, Çev. F Bakırcı, Ankara: Ebabil Yayınları.

Osborne G (2010). Speech by the Chancellor of the Exchequer, Rt Hon George Osborne MP, at the Queen's Speech economy debate. <https://www.gov.uk/government/speeches/speech-by-the-chancellor-of-the-exchequer-rt-hon-george-osborne-mp-at-the-queens-speech-economy-debate>. Son erişim tarihi, 07.12.2023.

Manu (1886). The Laws of Manu. Çev. G Bühler, Bibliolife, <http://www.sacred-texts.com/hin/manu.htm>. Son erişim tarihi, 22.11.2023.

Montesquieu (2015). Kanunların Ruhu Üzerine. Çev. F Bağdaş, İstanbul: Hiperlink Yayınevi.

Öziş M ve Dönmez Atbaşı F (2019). Ahlaki Duygular Teorisi Bağlamında, Adam Smith ve Gary Becker'de Birey Davranışları Üzerine Değıniler. *Mülkiye Dergisi*, 43 (4), 759-784.

Radice H (2012). Krize Karşı Durmak: Sınıfsal Bir Bakış. İçinde: L Panitch, G Albo, V Chibber (der), *Socialist Register 2011: Bu Defaki Kriz*, Çev. U Haskan, İstanbul: Yordam Kitap, 36-59.

Rousseau J J (2015). Ekonomi Politik. 2. Baskı, Çev. İ Birkan, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Sarfati M (2010). Görünmeyen El Metaforu. İçinde: M Kara ve N E Aydınonat (der), *Görünmez Adam Smith*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Seymour R (2014). *Against Austerity: How We Can Fix the Crisis They Made*. Londra: Pluto Press.

Smith A (2014). Milletlerin Zenginliğı. 8.Baskı, Çev. H Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Streeck W (2016). *Satın Alınan Zaman: Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi*. Çev. K Kabadayı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Sur F H (1949). Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 246-278.

Szalai J (2015). The Tough Love of 'Austerity'. <https://www.nytimes.com/2015/08/09/magazine/the-tough-love-of-austerity.html>. Son erişim tarihi, 07.12.2023.

Tragaki A ve Lenos K (2017). Suicide Rates in Greece: Comparing Mortality Data with Police Reporting Statistics and Investigating Recent Trends. *Finnish Yearbook of Population Research*, Nisan 2017, 61-75.

Üşür İ (2011). Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?. *Praxis Dergisi*, 10, 211-238.